

SELÇUKLU DEVRİ KONYA HALILARI

Mehmet ÖNDER

Halı sanatının Anadolu'ya Selçuklularla birlikte, XI. yüzyıldan itibaren girdiği, Anadolu'da, bilhassa XIII. yüzyılda sür'atle gelişerek, XVI. ve XVII. yüzyıllarda en parlak devirlerini yaşadığı bu gün bilinen bir gerçektir. Selçuklu Türklerinin Anadolu'yu zaptı ile mimaride açtıkları çığır, XIII. yüzyılda süsleme sanatlarıyla birlikte en parlak devirlerini yaşamış, cami, medrese, köşk, saray gibi dini ve sivil mimari interierure'leri çini ve ahşap malzemeye süslenirken döşemede halıyı da ihmal etmemişlerdir. Ancak bugün Selçuklu devri iç süsleme unsurlarından çiniye, kısmen ahşap malzemeye çeşitli örnekleriyle sahip olduğumuz halde, zamanla pek çabuk eskijen ve eskidikçe atılıp yerine yenileri konan halılara ait örnekler az sayıdadır. Bugün, Türkiye ve dünya müzelerinde gördüğümüz Selçuklu devri halı örneklerinden çoğu, devletin başşehri olan Konya'da bulunmuş ve Türk sanatı tarihinde bu halılar (Konya Selçuklu halıları grubu) adıyla adlandırılmıştır.

XII. yüzyılda Konya merkez olmak üzere Anadolu'da gelişen halıcılığın, dünyanın en güzel halıları olduğunu, hatta bunların başka memleketlere bol miktarda ihraç edildiğini söyleyen seyyahlar vardır. 1271-1272 yıllarında, babası ve amcasıyla birlikte Çin'e kadar seyahat eden Marka Polo, o devirde dünyada en güzel halıların Selçuklu Devletinin Konya, Sivas, Kayseri gibi büyük şehirlerinde dokunduğunu söylemektedir. Anadolu'dan Çin'e kadar bütün Doğu memleketlerini yakından inceleyen bu tanınmış seyyahın bu hükme varabilmesi için, gerçekten Ana-

dolu'da çok güzel halıların dokunması icap etmektedir. Her ne kadar elimizde, o devirde doğu memleketlerinde dokunmuş halı örnekleri yoksa da Konya Selçuklu halılarındaki renk ve motif zenginliği, dokuma tekniği bize Selçuklu halıcılığının, diğer süsleme sanatları kadar ileri olduğunu göstermektedir. Marko Polo'dan kısa bir süre sonra, XIV. yüzyılın başlarında, Anadolu'da seyahat eden Tanca'lı İbni Batuta, birçok İslam memleketlerine Anadolu'dan bu arada Konya Aksaray'ından halı ihraç edildiğini yazmaktadır. İbni Batuta'nın verdiği bu bilgiler, son yıllarda Fustat (Eski Kahire) şehrinde bulunan Selçuklu devri Anadolu ve Konya halılarıyla teyit edilmiş bulunmaktadır.¹

Bugün Selçuklu devri Konya halılarının tanıyabildiğimiz örnekleri onsekizi geçmektedir. Bunlardan üçü tam, diğerleri parça halindedir. Bu halılar bulunduğu yerlere göre başlıca üç grupta toplanmaktadır. Şöyle ki:

I - Konya Alieddin Camü Hahlan:

1156 yılında Selçuklu sultanı Rükneddin Mes'ud I. tarafından inşasına başlanan ve 1221 yılında Sultan Alaeddin Keykubad I. tarafından tamamlanan Konya Alaeddin Camiine, Selçuklu sultanları tarafından kandiller, şamdanlar, Kur'an rahleleri gibi, bugün bir kısmı müzelerimizde bulunan birçok eserlerin vakfedildiğini biliyoruz. Camiye sergi olarak

¹ Kurt Erdmann, Der Türkische Teppich des 15. Jahrhundert, s. 18, İstanbul, 1958.

döşenen halıların da, zaman zaman Selçuklu sultanları tarafından vakfedildiğini tahmin etmek kolay olacaktır.

1905 yılında Konya'da bulunduğunu, Konya'daki Selçuklu eserleri üzerine bir eser hazırladığını öğrendiğimiz Alman konsolosu Loytved² Alaeddin Camiindeki araştırmaları sırasında, camide serili yüzlerce halı arasında, sekiz adet Selçuklu devri halısı tespit etmiş, ayrıca cami in bize halılarla döşeli ilk (interieure) resmini vermiştir (Resim: 1).

1914 yılında, İstanbul'da şimdiki Türk ve İslam Eserleri Müzesi (Evkaf Müzesi) adıyla ziyarete açıldığı zaman, birçok Selçuklu ve Osmanlı eserleriyle birlikte bu sekiz Selçuklu halısı da **31 Mayıs 1914** tarihinde İstanbul'a getirilmiştir. Bu olay, o günlerde Konya'da yayınlanan (Babalık) Gazetesinin **22 nisan 1330 (1914 M.)** tarih ve **250** sayılı nüshasında şu hab ile yayınlanmıştır:

(Şeyh'ül-Islam ve Evkaf Nazırı Meb'us-ı celil-üt-kadirimi;:, Hayri Beyefendi hazretleri canibinden İstanbul'da tesis ve resm-i küşadî geçen ruz cülus-ı cenab-ı padişahide icra buyrulan Asar-ı Atika-i İslamiye Müzesine şehrimizden Vilayit Evkaf Müdürü Cemal Beyefendi delaletiyle üç büyük sanduk asar-ı atika irsal edilmiş ve mir-i mumâileyh bu kerre avdet eylemiştir. irsal olunan yüz iki adet halı ve seccadeden kısm-i azami merkez-i vilayete ait olarak Sultan Alaeddin, Şeyh Sadrettin Kunevi, Sultan Selim ve iplikçi cevami-i şerifesinden dercedilmiş ve bunlar devr-i Selçukiyandan kalma Türklerin kıymettar ilk mensucatından bulunmuştur. Eşyay-ı mezkureden maada Şeyh Sadreddin Kunevi hazretlerinin türbelerindeki bir çift pencere kanadı, Şeyh Muhyiddin-i Arabi hazretlerinin hatt-ı dest-i mübarekleriyle muharrer Futuhât-ı Mekkiye'si, keza üç cilt Füsüs ve Füsüs Şerhi, Nevşehir'de İbrahim Paşa Kütüphanesinden iki nüsha büyük kıtada üç cilt müzehhep ve musavver Külliyyat-ı Sadi,yine müzehhep ve musavver Bostan, Te;:,kere-t-ül-Evliya dahi gönderilmiştir).

² Loytved, Konia, Inschriften der Seldschukischen Bauten, s. 24. Berlin, 1907.

Böylelikle, İstanbul'da Türk ve İslam Eserleri Müzesine mal edilen sekiz Selçuklu halısından üçü çok yıpranmış olarak bütün, diğerleri de parça halindedir.³ Halıların argaçları tabii renkte, çift büküm, kalın ve sert yündendir. Arışları ise tek büküm yündür. Hepsisi de Türk (Gördes) düğümlü olup, 10 cm² de, takriben paralel 28, dikey 30 düğüm vardır. Sırasıyla evsafları şöyledir:

1 - Yün halı (Env. No. 681). Ebadı: 5.20 x 2.85 m. orta zemin kiremit kırmızısı renginde olup uçları kancalı Baklava motifli kompozisyonludur. Koyu kırmızı renkli bu motiflerin boşluklarını mavi renkli noktalar doldurur. Motiflerin konturları kahverengidir.

Esas bordürü koyu mavi zeminli, krem beyazı konturlu ve içi açık mavi renkli dekoratif Kufi yazı kompozisyonludur. Bu geniş bordürün iki yanında dar bordürler bulunmakta olup bunlar da san ve kiremit kırmızısı zeminlidir. Sıra halinde mavi yıldız kompozisyonları vardır (Resim: 2).

2 - Yün halı (Env. No. 685). Ebadı: 3.20 x 2.40 m.

Orta zemin koyu mavi renkli olup açık mavi ile sekiz köşeli yıldız ve dörtgen kartuşlar alternatif olarak dizilmiş kompozisyonludur. Sekiz köşeli yıldızların içi tekrar sekiz köşeli ve kırmızı renkli yıldızlarla, kartuşların iki yanlarındaki boşluklarda koç boynuzu şeklinde kancalarla doldurulmuştur.

Esas bordürü kahverengi zeminli ve koyu sarı renkli dekoratif kufi kompozisyonlu iki dar bordür arasındadır. Esas bordürün kompozisyonunu kırmızı renkli stilize kufi yazılı motifler ve dörtgenler teşkil eder. Dörtgenlerin içi mavi renkli sekiz köşeli yıldızlarla ve beyaz noktalarla doldurulmuştur (Resim: 3).

2 - Yün halı (Env. No. 689). Ebadı: 6.08 x 2.40 m.

Orta zemini samani renktir. Kırmızı zeminli alternatif dizilmiş beyzi sekizgen-

³ Oktay Aslanapa, Türk Sanatı, s. 17, 1st. 1962.

ler dikey ve paralel sıralar meydana getirirler. Bu sekizgenlerin içi karşılıklı olarak vaz edilmiş çift çengel kompozisyonludur. Gerek sekizgenin gerekse motiflerinin kontur çizgileri kahverengidir.

Esas bordür, kahverengi zeminli ve mavi kontur çizgili iki dar bordür arasındadır. Esas bordürün zemini kırmızıdır. Bu zemin üzeri krem beyazı renkli ve kahverengi konturlu dekoratif bir şekilde tanzim edilmiş kı'.ıfi kompozisyonludur. (Resim: 4).

3 .,-Yün halı (Env. No. 688). Ebadı: 2.30 x 1.14 m.

Orta zemin kahverenginde olup kompozisyonu düz sıralar halinde ve dış konturları kırmızı renkli baklava teşkil eder. Baklavalardan köşelerinden çıkan çift kanca şeklindeki koç boynuzu motifleri ve tek kancalar zemin boşluklarını doldurmaktadır. Baklavalardan içi stilize edilmiş gamalı haç motifi ile doldurulmuştur. Orta zeminin dışını mavi zeminli dar bir bordür çevreler. Bu bordürün dört köşesinde koyu sarı renkli ve kahverengi konturlu dekoratif kı'.ıfi yazı karakterli bir motif doludur.

Esas geniş bordür koyu kahverengi zeminli olup **ıekiz** şalı mavi ve yeşil renkli yıldızlarla süslenmiştir. Her yıldızın dört şuasından çıkan stilize kufi yazı motifleri örneğe girift bir henesi değer kazandırır. Bu örnekler birer kare meydana getirmek suretiyle yan yana dizilmişlerdir. Geniş bordürün bu esas kompozisyonunu konturları kırmızı ve sarı (S) motifli iki dar bordür içten ve dıştan sınırlar (Resim: 5).

4 - Yün halı (Env. No. 684). Ebadı: 0.91. x 0.74 m.

Orta zemin koyu mavi üzerine açık mavi renkle ve alternatif sıralar halinde uçları kancalı kartuş kompozisyonludur. Bu kartuşların içi kırmızı renkli S motiflidir.

Bordür sarı zeminli ve kırmızı mavi renkli geometrik kompozisyonlu iki dar bordür arasındadır. Bu dar bordürlerin

dış kısmındaki eksiktir. Esas geniş bordür kırmızı zeminli olup krem beyazı renkli ve kahverengi konturlu bir kı'.ıfi yazı taklidi kompozisyonludur. Boşluklar mavi yıldız ve geometrik şekillerle doldurulmuştur. (Resim: 6).

5 - Yün halı (Env. No. 692). Ebadı: 1.32 x 1.83 m.

Orta zemini mavi ve sarı renkler teşkil eder. Sarı paralel çizgiler karşılıklı vaz edilerek diyagonal sıralar halinde birbirlerini katetmek suretiyle baklava şekilleri meydana getirirler. Bu çizgilerden baklavalardan içine doğru uzanan kanca motiflerinin arasındaki boşluk hendesi değerinde ve mavi renkli bir desen meydana getirirler. Böylece gerek renk gerekse kompozisyon bakımından zeminle tezyinat arasında eşit değerde bir örnek elde edilmiş oluyor. Bu orta kompozisyon sarı renkli düz bir iç bordürler çerçevelenerek belirtilmiştir.

Esas geniş bordür kiremit kırmızısı zeminli olup bunun içi koyu kırmızı renkli dekoratif kufi bir yazıyla doldurulmuştur. Dış ince bordürden pek az kısımlar mevcut olup bazı yerlerinde mavi renkli motif uçları belirlemektedir (Resim: 7).

6 - Yün halı (Env. No. 693). Ebadı: 1.30 x 0.90 m.

Evsafi 692 No. lu halının aynıdır.

7 - Yün halı (Env. No.683). Ebadı: 2.26 x 1.23 m.

Evsafi, 692 No. lu halının aynıdır.

il - Beyşehir Eşrefoğlu Cami i i Hahları:

İkinci grup Konya Selçuklu hahları, üç parça halinde, 1930 yılında R. Riefstahl tarafından Konya - Beyşehir Eşrefoğlu Camiinde bulunarak, Konya - Mevlana Müzesine getirilmişti . Selçuklu Devletinin uç beyi iken, devletin yıkılışından sonra, Eşrefoğlu Beyliğini kuran Seyfeddin Süleyman Bey'in 1297 yılında Beyşehir'de kendi adına yaptırdığı cami, ayrıca çini ve ahşap süslemeciliğiyle de Selçuklu sa-

natının dikkate değer bir eseridir. Bu camie vakfedilen halıların da, XIII. yüzyılın sonlarına doğru Konya'da dokunduğu, yine renk, desen ve kalitesinden anlaşılabilir. ⁴

Beyşehir halıları da genel olarak Konya Alaeddin Camii halılarına benzemektedir. Bunlardan birisi 1.70 x 2.54 m. ebadında olup zemini koyu mavi renktedir. Üzerinde, iki tarafından çengeller çıkan açık mavi baklava motifleri vardır. Bunların ortasına koyu mavi sekiz köşeli yıldızlar yerleştirilmiştir. Kenarında kufi bir bordür parçası kalmıştır.

Diğer bir Selçuklu devri Beyşehir Camii halı parçasında kırmızı zemin üzerinde açık kahverengi motifler görülür. Bu halıların da diğer Konya halılarına benzerliği ilk bakışta anlaşılabilir (Resim: 8).

M - Fustat'ta Bulunan Konya Halıları:

Üçüncü grup Selçuklu devri Konya halıları, 1935 - 36 yıllarında Fustat'ta ele geçirilen yedi parçadır. Bir kısmı Stockholm Milli Müzesinde muhafaza edilen bu halıların, Selçuklular devrinde Konya ve çevresinden ihraç edilen halılardan olduğu düşünülmüş ve yayınlanmıştır. ⁵

Böylece 18 adedi bulan Selçuklu devri Konya halıları, değişik örnekler, çeşitli desen ve renklerle, bize oldukça önemli malzeme vermekte, Selçuklu devri halıcılığı hakkındaki fikrimizi yeteri kadar zenginleştirmektedir.

Şimdi bu halıların dokunuş yerleri ve karakterleri üzerinde kısaca duralım:

Bilindiği gibi Selçuklu devri mimari eserleri, daha çok sultan ve sultana bağlı

⁴ R. M. Riefstahl, Primitive Rugs of the Konya type in the Mosque of Beyşehir, The Art Bulletin. XIII. s.176. 1931.

⁵ C. J. Lamin, The Rug. Carpets of the Konya type chiefly seljug. Svenska Orientsalls Kapets Arsbok 1937.

devlet ileri gelenleri tarafından yaptırılmışlardır. Bunlardan köşk, saray, cami gibi mutlak döşenmesi zaruri binalara serilen halıların, birçok İslam memleketlerinde saraya kumaş dokuyan tırazhaneler gibi, resmi atelyelerde dokunduğu ileri sürülen ihtimallerden biridir. Saray atelyeleri dediğimiz bu tezgahlarda, elimizdeki örneklerden anlaşıldığına göre, oldukça büyük ebatta döşeme halıları dokunmakta ve bunlara Selçuklu sanatının belirli karakterdeki süsleme unsurları, çiniye, tezhibe, ahşaba, taşta olduğu gibi tatbik edilmektedir. Ancak bu tatbikat safhasında, motifler aynen değil, malzemeye uygun şekiller almaktadır. Örneğin, Selçuklu çini süslemesinde çok sık rastladığımız kufi yazıları, halılarda bordür olarak, halıya uygun az çok değişik bir usluhta görebilmekteyiz. Selçuklu taş, ahşap ve çini süslemeciliğindeki geometrik motifleri, Selçuklu halıcılığında, birbirini kesen çizgilerden meydana gelen bol örnekli geometrik şekiller, simetrik çengeller, sekiz köşeli yıldızlar halinde bulmamız mümkün olmaktadır. Bazan da stilize edilmiş bitki motifleri bu geometrik şekiller arasına girmektedir, bunu çini motifleri arasında da görebiliriz. Ne var ki Selçuklu çiniciliğinde fruze (turquoise), lacivert, siyah, kahverengi gibi sayılı renklere rağmen, halıcılığında daha zengin bir renk garnitürüne gidilebilmektedir. Bu ise, bitkisel boyacılığın, kimyevi boyacılıktan üstün olduğunu ortaya koymaktadır. Bugün azçok orijinal renkleriyle elimizde bulunan Selçuk halılarında, bugün dahi Anadolu'da kullanılan ve (kök boyası) adı verilen bitki boyalarının kullanıldığını söylemek yerinde olur.

Selçuklu devri Konya halılarındaki diğer bir özellik de, bunların, kalın ve sert ipliklerle ve Gördes düğümüyle dokunmuş olmalarıdır. Böylece en eski düğümlü halılar, bütün Anadolu'ya ve İslam sanatına Selçuklu Türkleri yoluyla Konya'dan girmiş olmaktadır.

